

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

erde of gesublimeerde wijze manifesteren. De leemte in de psychoanalytische literatuur over de latentie is door dit boek ruimschoots goedgeemaakt.

Literatuur

KNIGHT, R. (2013). A hundred years of latency: From Freudian psychosexual theory to dynamic systems nonlinear development in middle childhood. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 62(2), 203-235.

Wie brengt een droom? Droomanalyse in groep

Bespreking van

Robi Friedman (2019). *Dreamtelling, relations, and large groups — New developments in group analysis*. London: Routledge. ISBN 978 11 3834 6277, 110 pp., € 40,99

MARC HEBBRECHT

Robi Friedman is geboren in Uruguay, in een Joods gezin dat, om aan de nazidreiging te ontkomen, was geëmigreerd vanuit Duitsland. In Uruguay kwam hij via zijn school in contact met kinderen van ex-nazi's, wat verzet opriep bij zijn ouders, hetgeen hij toen moeilijk begreep. Het gezin is geëmigreerd naar Israël toen hij 13 jaar werd. Friedman is een veelzijdige persoonlijkheid. Hij is een gerenommeerd groepsanalyticus, maar was ook topsporter en coach van het nationale volleybalteam van Israël. Later was hij actief betrokken bij vredesconferenties en projecten rond internationale conflictbemiddeling in Turkije, Noord-Ierland, Oekraïne en Rusland. Bovendien heeft hij militaire functies vervuld en een hoge graad bereikt in het

Israëlische leger. Als militair was hij betrokken bij oorlogsoperaties.

Mijn aandacht wordt getrokken door de drie eerste hoofdstukken van het boek. Waarom vertellen mensen hun dromen aan anderen? Het antwoord op deze vraag werkt de auteur nader uit. Het interpersoonlijke aspect heeft in de psychoanalytische droomliteratuur minder aandacht gekregen, hoewel het al voor Freuds *Droomduiding* een wezenlijk bestanddeel was van droomonderzoek. Freud deelde zijn eigen dromen immers met Fliess.

In dit kleine boekje worden nieuwe inzichten geïllustreerd met voorbeelden uit de groepsanalyse. Mijn vertrouwen in de waarde van dromengroepen is erdoor versterkt.

Friedman definieert het vertellen van dromen (*dreamtelling*) als een proces dat bestaat uit meerdere fasen: het dromen zelf, ontwaaken, het zich herinneren van de droom, de droom delen met een partner die ernaar wil luisteren en het samen denken over de droom. Dit delen is een intieme menselijke ontmoeting. Dromen zijn soms moeilijk te verteren en richten een appel op de ander tot bevassing, ze kunnen fascineren of koud laten en ze beïnvloeden relaties. Zo wordt verwezen naar een geremde jongeman die zijn liefde niet durft te bekennen aan een meisje en erin slaagt haar voor zich te winnen door haar een droom over hen beiden te vertellen. Friedman is in zijn denken over dromen sterk beïnvloed door het werk van Bion. Het dromen is een fundamenteel psychisch proces dat in dienst staat van de verwerking van emotionele ervaringen die in het waakleven (te) opwindend en bedreigend zijn. Onze dromen gaan over zeer relevante, intense emotionele gebeurtenissen in onszelf of in onze relaties met anderen. Anderen dienen als publiek om de droom te

beluisteren, te containen en te verteren, verder te dromen, te doorwerken. We dromen over onze eigen conflicten, maar ook over problemen van anderen. Soms droomt de ander in ons. Een droom wordt niet gedeeld als wordt verwacht dat de luisteraar afwijzend zal reageren.

Friedmans onderscheid tussen informatief, formatief en transformatief gebruik van dromen komt uitgebreid aan bod in het boek. Dromen kunnen informatie aanbrenge(n) over verborgen betekenissen en geheimen in onszelf, over psychische inhouden die we verdringen en afsplitsen. Een droom is op een welbepaalde wijze georganiseerd tot een verhaal dat de organisatie van de persoonlijkheid van de dromer en de kwaliteit van zijn psychisch functioneren verheldert. Dromen kunnen begrepen worden vanuit de levenscontext van de dromer. Het moment dat een droom wordt verteld, is betekenisvol: het maakt verschil of iemand zijn droom opschrijft en aan het begin van de therapiesessie inbrengt, dan wel de droom vluchtig aanraakt juist voor het beëindigen van de sessie. Ook is het informatief of de droom al dan niet resonanties teweegbrengt in de groep en tot onderwerp van dialoog wordt. Friedman vraagt aan de deelnemers van zijn groep om zich de droom van een groepslid toe te eigenen alsof het een eigen droom betreft en deze beluisterde droom te onderzoeken vanuit de eigen levenscontext en persoonlijke geschiedenis. Volgens Friedman onthullen dromen de essentie en de geheimen van onze geest. De droom is een expressie van het ware Zelf, dat zich weerspiegelt ziet in dromen. Friedman is terughoudend wat betreft interpretaties van dromen in een groep. Interpretaties kunnen dromers afschrikken en het proces blokkeren. Er is een steunender manier om met dromen te werken: luisteren

naar de droom en uitnodigen om de droom in detail te beschrijven; vragen om de droom opnieuw te vertellen, op te schrijven, te tekenen; begeleiden van de dromer in het delen van zijn droom met anderen en respect opbrengen voor wat de dromer met zijn droom wil gaan doen, hem leren spelen met de droom.

Het delen van een droom in een transpersoonlijke matrix is mogelijk op voorwaarde dat de dromer geschikte partners vindt. Het vertellen van dromen helpt bij het verwerken van moeilijke gevoelens waarbij de ander dient als container en metabolisator. Het transpersoonlijk perspectief maakt duidelijk dat de droomfunctie van een individu gebruikt kan worden door partners, kinderen en groepsleden om hun emotionele moeilijkheden te verwerken. Zo kan een kind dromen en de droom vertellen om de moeder te kalmeren. Transpersoonlijke communicatie verschilt van interpersoonlijke communicatie in die zin dat het een communicatie is via mensen die hun psyche als medium gebruiken. Dit is vooral van belang bij het vertellen van dromen.

Friedman begrijpt de term transpersoonlijk om te verwijzen naar de unieke, permeabele manier waarop deelnemers aan een analytische groep een gemeenschappelijke verbinding aangaan. Transpersoonlijke processen die individuen ondergaan zijn te vergelijken met X-stralen die dwars door het lichaam heen gaan, waardoor men zich een beeld kan vormen van de binnenkant.

Het tweede en het derde deel van het boek behandelen thema's uit de groepsanalyse, zoals pathologie van interpersoonlijke relaties, de soldaatmatrix en het sandwichmodel. De matrix van de soldaat is een specifieke sociale structuur van een gemeenschap onder stress ten gevolge van bestaansbedreiging en hoop op glorie. Veel leden van een

gemeenschap worden gedwongen tot massificatie van denken, zelfopoffering, overidentificatie met de organisatie en hiermee samengaan van emotionele capaciteiten zoals empathie, schuld en schaamte. Bij het sandwichmodel maakt men gebruik van kleine en grote groepsbijeenkomsten om de soldaatmatrix te transformeren zodat conflictoplossing mogelijk wordt. Volgens Friedman kan pathologie het beste behandeld worden in de omgeving die ze heeft voortgebracht. Stoornissen die te wijten zijn aan sociale interacties worden het best behandeld in groepen, soms, maar niet noodzakelijk, aangevuld met individuele therapie.

Na het lezen van dit boekje bedenk ik mij dat we vooral de mysterieuze kern van onze dromen in eer moeten houden, want deze vormt de bron bij uitstek van creatieve expressie.

Transference Focused Psychotherapy-Extended

Bespreking van

Eve Caligor, Otto F. Kernberg, John F. Clarkin, & Frank E. Yeomans (2018). *Psychodynamic therapy for personality pathology, treating self and interpersonal functioning*. Washington, D.C.: American Psychiatric Association Publishing. ISBN 978 15 8562 4591, 619 pp., € 58,99

HANS WIERSEMA

Waarom weer een nieuw boek over TFP, drie jaar na het verschijnen van het standaardwerk van Yeomans, Clarkin en Kernberg, *Transference Focused Psychotherapy for Bor-*

derline Personality Disorder: A Clinical Guide (in 2015) en het eerdere *Handbook of Dynamic Psychotherapy for Higher Level Personality Pathology* (DPHP) van Caligor, Kernberg en Clarkin (in 2007)? Volgens de auteurs is dit boek er een aanvulling op én een alles omvattende beschrijving van hun huidige visie op de objectrelatietheorie en de behandeling voor het hele scala van persoonlijkheidspathologie, niet alleen de borderline-organisatie. Vandaar het woordje *extended*. De twee andere boeken waren vooral bedoeld als leerboeken voor de behandeltechniek bij laag, middel en hoog niveau borderline enerzijds en bij neurotische persoonlijkheidspathologie anderzijds. Dit nieuwste boek schuift de behandeltechnieken voor die vier niveaus in elkaar en geeft bovendien een uitvoerig overzicht van de huidige stand van de objectrelatietheorie. Zodoende is het niet alleen de opvolger van beide eerdere boeken, maar een nieuw en compleet handboek voor theorie en praktijk van de TFP-E. Door de nadruk op de verschillende niveaus van pathologie en de ontwikkeling van het zelf- en interpersoonlijk functioneren sluit het bovendien aan op het alternatieve DSM-5-model voor persoonlijkheidsstoornissen (2013) en op het *Psychodynamic Diagnostic Manual. Second edition. PDM-2* (2017).

INDELING VAN HET BOEK

Sectie I geeft een uitvoerige beschrijving van de nieuwste inzichten vanuit de objectrelationele theorie over persoonlijkheid en persoonlijkheidsstoornissen. Het is vier keer zo lang als hoofdstuk 1 in de *Clinical Guide* en twee keer zo lang als deel 1 in het DPHP-handboek, omdat alles veel uitgebreider is uitgewerkt. Sectie II doet hetzelfde met